

बैदेशिक सहायताको प्रभावकारिताको एक मूल्याङ्कनः श्रोत, उपयोग र विकास

डिल्ली राज खनाल, पीएचडी

सारांश

दोश्रो विश्वव्युद्धपछि औपनिवेशिक शासनबाट मुक्त भएका देशहरू तथा अन्य स्वतन्त्र गरिब र अविकसित देशहरूमा सामाजिक-आर्थिक विकास र जनताको जीवनस्तर सुधारको आवश्यकता विश्वव्यापी रूपमा अनुभूत गरिएको थियो। त्यसबेला सहायता हकको सिद्धान्तलाई पनि समानान्तर रूपमा अगाडि बढाइएको थियो। त्यसै अनुसार, द्विपक्षीयको अलावा संयुक्त राष्ट्र संघ प्रणाली र ब्रेटन वुड (अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोष र विश्व बैंक समूह) जस्ता बहुपक्षीय संस्थाहरूले विकासशील र गरिब देशहरूमा व्यापक रूपमा विकास सहायता प्रदान गर्न थालेका हुन्। सहायता मार्फत विकासमा सहयोग गर्ने प्रणालीको थालनी त्यसैबेला भएको हो। यस्तो सहायता मूलतः दुई मान्यतामा अधि बढाइएको थियो। पहिलो, यसले स्वदेशी बचतमा थप श्रोत उपलब्ध गराई विकासशील र गरिब राष्ट्रमा लगानी बृद्धिमा ठूलो मद्दत गर्नेछ। दोश्रो, सहायता प्राप्त गर्ने देशहरूको अर्थतन्त्रमा यसले उच्च उत्पादकत्व र प्रतिफलमा योगदान गर्नेछ अर्थात् यसले उच्च लागत बिना नै विकासमा ठोस योगदान गर्नेछ। त्यसै मान्यता अनुरूप सहायता प्राप्त गर्ने देशहरूले सहायताबाट उच्च अपेक्षा गरेका थिए।

गरिब देशहरूलाई सहायता प्रदान गर्ने प्रणालीको विकाससँगै नेपालमा सन् १९५१ देखि व्यवस्थित रूपमा सहायता प्रवाह हुन थाल्यो र त्यस्ता सहायतामा निरन्तर वृद्धि हुँदै आएको छ। ठूला राजनीतिक परिवर्तनहरू सँगै सामाजिक-आर्थिक विकासलाई द्रुत गतिमा अगाडि बढाउनु पर्ने जनताको आकांक्षा र आवश्यकताले देशमा ठूलो मात्रामा विदेशी सहायता परिचालन गर्नुपर्ने बाध्यता जस्तै बन्न गयो। यसमा प्रभाव पार्ने अन्य अर्न्तसम्बन्धित कारकहरू पनि छन्। पहिलो, नेपालले विश्वव्यापी सहायता प्रभावकारिता एजेन्डामा गरिएका प्रतिबद्धता अनुरूप सहायता वा विकास सहयोग नीति अद्यावधिक गर्ने प्रयास गरेको छ। त्यसैगरी, सन् १९७१ मा वर्गीकरण गरिएको अतिकम विकसित राष्ट्र (LDC) को सूचीमा नेपाल पनि समावेश भएपछि नेपालले विकास साभेदारहरूबाट विशेष सहूलियतपूर्ण सहायता प्राप्त गर्दै आएको छ। साथै, तोकिएको ढाँचामा सहायता सर्तलाई सहजै स्वीकार गर्ने अद्वितीय देशमध्ये नेपाल पनि एक हो। नेपालले संयुक्त राष्ट्र संघ र अन्य विश्वव्यापी मञ्चहरूमा तय गरिएका एजेन्डा कार्यान्वयन गर्न निरन्तर प्रतिबद्धता जनाउँदै आएको छ। नेपालको रणनीतिक भौगोलिक स्थितिले पनि देशमा सहायता प्रवाह बढाउन मद्दत गरेको छ।

विदेशी सहायताले नेपालको द्रुत विकास र समृद्धिमा उत्प्रेरक तथा परिपूरक दुवै प्रकारले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने अपेक्षा गरिएको थियो। तर, विदेशी सहायताको स्तरमा निरन्तर वृद्धि भए पनि विभिन्न संवेदनशील क्षेत्रहरूमा अर्थतन्त्रको उपलब्धीले ज्यादै कमजोर परिदृष्य देखाउँछ। स्वास्थ्य, शिक्षा र उपभोग्य गरिवीमा अपेक्षाकृत रूपमा प्रगति सन्तोषजनक देखिए पनि आर्थिक वृद्धि र त्यसको ढाँचा, सामाजिक सेवाको गुणस्तर, रोजगारी, आय गरिवी र लैंगिक तथा आय असमानताका क्षेत्रमा उपलब्धी अत्यन्तै निराशाजनक रहेको छ। पछिल्लो समय कोभिड-१९ ले पारेको प्रभावसँगै अर्थतन्त्रले मुद्रा स्फीतिको समस्या भैरहेको छ र यही स्थिति लामो समय सम्म कायम रहेमा यसले बेरोजगारी, गरिवी र असमानताका समस्यालाई थप गम्भिर बनाउने छ भने गरिब तथा विपन्न वर्गको जीवनयापन जोखिमता अझ बढाउने छ। यसले अन्तर-प्रदेशीय सामाजिक-आर्थिक असमानतालाई अरु बढाउने खतरा देखिन्छ। यस्तो भयो भने दिगो विकास लक्ष्य (SDGs) हासिल गर्ने दिशामा नेपाल धेरै पछाडि पर्न सक्छ। हालैका वर्षहरूमा सहायता निर्भरतामा उल्लेख्य कमी आएको भए तापनि निरन्तर बढ्दो ऋण र त्यस्तो ऋणको बढ्दो सावाँ र ब्याज तिर्ने समस्याका विच राजस्व परिचालनमा आएको सुस्तता र सम्भावित आर्थिक मन्दीको त्रासले पुनः बाह्य सहायता निर्भरता वृद्धि हुने जोखिम बढेको छ। यी प्रवृत्तिहरूले नेपालमा अन्य पक्षका अतिरिक्त विदेशी सहायताको प्रभावकारिता नै छैन कि भन्ने प्रश्न खडा गरेको छ।

वास्तवमा, सहायताको प्रभावकारिता विश्वव्यापी रूपमा ठूलो समस्याको रूपमा रहँदै आएको छ। निरन्तर सहायता प्रवाहको बीच धेरै विकासोन्मुख देशहरूले सन् १९८० को दशकदेखि नै घरेलु र बाह्य दुवै मोर्चामा संकटको सामना गरेका थिए। त्यस बेला सहायता प्राप्त गर्ने देशले लिएका आयात निरुत्साहन र संरक्षणवादी नीतिहरूका मूल कारण नै उनीहरूको उपलब्धी कमजोर बनेको वा अर्थतन्त्रमा संकट आएको तर्क सशक्त रूपमा अगाडि सारिएको थियो। यही धारणा र पूर्वी एसियाली देशहरूको सफलतालाई देखाउँदै विश्व बैंक र IMF ले सन् १९८० को दशकमा संयुक्त रूपमा संरचनागत सुधार कार्यक्रम (SAP) कार्यान्वयनमा ल्याएका थिए, जसमा सहायताको पूर्वशर्तको रूपमा उदारीकरण समावेश थियो। सन् १९९० को दशकको शुरु र मध्यतिर IMF को विस्तृत संरचनागत सुधार सुविधा (ESAF) तथा विश्व बैंक र IMF दुवैको वाशिगटन consensus कार्यक्रमले गरिब देशहरूलाई उदारवादको बाटो तर्फ धकेल्न थप कठोर सहायता सर्तहरू राखेका थिए। तर, गरिब र विकासोन्मुख देशहरूमा रहेका खराब वा गलत शासन प्रणाली लगायतका संरचनात्मक र संस्थागत अड्चनलाई

वेवास्ता गरेर प्राविधिक तर्कहरूमा आधारित त्यस्ता सशर्त कार्यक्रम वा एजेन्डाले अधिकांश मुलुकको सामाजिक-आर्थिक अवस्थामा सुधार गर्न खासै योगदान गर्न सकेनन् वरु प्रतिकूल असर पारे । यसैबीच, बहुपक्षीय संस्थाहरूद्वारा सहायता प्राप्त गर्ने देशहरूको अर्थतन्त्रको सूक्ष्म व्यवस्थापन समेत गर्दै आर्थिक स्वामित्व र सार्वभौमसत्ता मै नियन्त्रण गर्न खोजेको भनी धेरै तिर ठूलो आलोचना हुन गयो । यसको परिणाम स्वरूप, विश्वभर तीव्र रूपमा असन्तुष्टि बढ्न गयो ।

यस पृष्ठभूमिमा, विश्व बैंक र IMF ले सन् १९९० को दशकको अन्त्यतिर गरिबी न्यूनीकरण रणनीति पत्र (Poverty Reduction Strategy Paper - PRSP) तयार गरेका थिए । सो पत्रले विदेशी सहायता कार्यक्रममा देशको स्वामित्व र सहभागितामूलक प्रक्रियालाई जोड दिएको थियो । सोही अनुसार विकासोन्मुख देशका अधिकारीहरूले PRSP बनाउने काम गरे । यसको खास जोड सामाजिक विकास, सुशासन र गरिबी घटाउनेमा भएपनि सहायताका सर्तहरू मार्फत यसले उदारवादलाई नै मलजल गर्ने काम गर्‍यो । त्यसैले वाशिंगटन सहमतिको विस्तारित रूप भनी यसको व्यापक रूपमा आलोचना भयो । यसको ध्यान गरिबी निवारण, सामाजिक विकास र सुशासनमा देखिए पनि PRSP ले गरिब र विकासोन्मुख देशहरूको अर्थतन्त्र र जनतामा ज्यादै कम अनुकूल वा प्रतिकूल प्रभाव नै पारेको थियो । यी स्थितिहरू बीच पनि नेपालले सबै यस्ता सशर्त कार्यक्रमहरू लागू गरेको छ र तिनले सहायता प्रवाहमा भने अनुकूलता ल्याएको पाईन्छ ।

सहायताको कमजोर वा प्रतिकूल नतिजाको आधारभूत कारणहरू वारेको बहस भने निरन्तर जारी रह्यो । धेरै अनुसन्धानका नतिजाहरूले अधिकांश सहायता प्राप्त गर्ने देशहरूमा ठूलो सहायता दिनेहरूको प्रभाव पार्ने चेष्टा, सहायता स्वार्थ वा नियन्त्रणका कारण सहायताको नतिजा तथा प्रभाव कमजोर वा प्रतिकूल देखाउँदै गए । फलस्वरूप, सहायताको खराब नतिजाको लागि सहायता प्राप्त गर्ने देशहरूलाई दोष दिने परम्परा सच्याउने र त्यसको ठाउँमा परिणामको पारस्परिक रूपमा जिम्मेवारी लिने परिपाटी आरम्भ भयो । सन् २००३ को एड हार्मोनाइजेशन (Aid Harmonization) सम्बन्धी रोम घोषणा र सन् २००५ को सहायताको प्रभावकारिता सम्बन्धी पेरिस घोषणा यसैको परिणाम हो । यो स्पष्ट छ की सन् २००५ को सहायता प्रभावकारिता एजेन्डाले देशको स्वामित्व, सहायता लिने देशको प्राथमिकता अनुरूपको सहायता प्रक्रिया र सूचना आदान प्रदानमा एकरूपता, नतिजाको व्यवस्थापन र मापन गर्ने सिद्धान्तका साथै दाता र सहायता प्राप्त गर्ने देशहरूबीच पारस्परिक जवाफदेहिता समावेश गर्ने पाँच सिद्धान्तहरू अपनाएको थियो ।

तदनुसार, यी पाँच मापदण्डहरूको आधारमा सहायता प्रभावकारिताको नियमित समीक्षा गर्ने नयाँ अभ्यासको सुरुवात गरिएको थियो । पेरिस सहायता प्रभावकारिता एजेन्डाको खराब नतिजालाई ध्यानमा राख्दै पेरिसमा लिइएका लक्ष्यहरू पूरा गर्न सन् २००८ मा आक्रा एजेन्डा (Accra Agenda) को निर्माण गरिएको थियो । समावेशी सहभागिता, नतिजाको डेलिभरी र क्षमता विकास आक्रा एजेन्डाका मुख्य पक्ष थिए । फेरि, सन् २०११ को अन्तमा बुसानमा आयोजित सहायता प्रभावकारिता माथिको चौथो उच्च-स्तरीय फोरमले पेरिस र आक्रामा गरेका प्रतिवद्धताहरूलाई पुनः दोहरियो । यसमा प्रभावकारी विकास सहयोगका लागि उदयमान दाता र निजी क्षेत्रलाई जोडेर नयाँ विश्वव्यापी साभेदारीमा सहमति भएको थियो । अझ महत्वपूर्ण त के छ भने यसले प्रभावकारी सहायता र गुणस्तरीय विकासका सिद्धान्तहरूमा अन्तराष्ट्रिय मापदण्ड तोकेको छ । फोरममा सहमति भएका मुख्य सिद्धान्त, विकास रणनीतिहरू, देशको नेतृत्व र स्वामित्व, गरिबहरूमा केन्द्रित नतिजा, विकास सहयोगीबीच पारस्परिक विश्वासमा आधारित समावेशी साभेदारी र एकअर्का प्रति पारदर्शिता तथा जवाफदेहिता समावेश थिए । यी एजेन्डाहरूले सहायता प्रणालीको मुख्य पक्षलाई परिवर्तन गर्ने प्रयास गरेको देखिन्छ ।

त्यसपछि २०१५ मा दिगो विकास लक्ष्य २०३० एजेन्डा अवलम्बमा ल्याइयो, जसमा सन् २०३० सम्मका लागि १७ लक्ष्य र १६९ सूचक तोकिएका छन् । यसले विकासको ढाँचामा ठूलो परिवर्तन आवश्यक रहेको देखायो । तीमध्ये दिगो विकास लक्ष्य १७ ले दिगो विकासका लागि विश्वव्यापी साभेदारीको कार्यान्वयन र सुदृढ पार्ने आवश्यकतामा जोड दिएको छ । त्यसैगरी, लक्ष्य १३ ले जलवायु परिवर्तन र त्यसको ठूलो प्रभावसँग जुध्नका लागि व्यापक जलवायु वित्तको आवश्यकता औल्याएको छ । जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी पेरिस सम्झौता २०१५ लाई २१ औं शताब्दीको सबैभन्दा ऐतिहासिक सम्झौता मान्न सकिन्छ, जसले विश्वव्यापी तापमान वृद्धिलाई पूर्व-औद्योगिक स्तर १.५ डिग्री सेल्सियसमा सीमित गर्ने प्रतिबद्धता गरेको छ, यसको लागि जलवायु वित्तको रूपमा ठूला स्रोत खाँचो पर्ने देखिन्छ । जसमा 'हानि नोक्सानी लागत' (Loss and damage fund) मात्रै सन् २०२० मा ११६ अर्ब देखि ४३५ अर्ब अमेरिकी डलर र सन् २०३० मा २९० अर्ब देखि ५८० अर्ब अमेरिकी डलर बराबर रहने अनुमान गरिएको छ ।

बहुदो दवावसंगै विभिन्न सम्झौता मार्फत आएका प्रतिबद्धता बीच बाढी, पहिरो, खडेरी र अन्य जलवायु प्रकोपको चपेटामा परेका कमजोर देशहरूलाई 'हानि नोक्सानी' कोष स्थापना गरी दुई वर्षभित्र सञ्चालन गरी सहयोग गर्ने सहमति अल-शेख, इजिप्टमा कप २७ मार्फत गरिएका थियो । सो सम्झौता अर्को एक ऐतिहासिक कदम थियो । सिद्धान्ततः 'हानि नोक्सानी' मुद्दा जलवायु न्यायसँग सम्बन्धित हो, जसलाई नागरिक समाज संस्था र विश्वभरका न्याय खोज्ने व्यक्तिहरूले लामो समय देखि अभियानकै रूपमा अगाडि बढाइरहेका थिए/छन् । यसले सहायता प्रभावकारिता एजेन्डा अन्तर्गत न्यायको आयामलाई अगाडि ल्याएको छ, जस अन्तर्गत वाह्य र आन्तरिक न्याय दुबै पर्छन् ।

सन् २०२२ मा ग्लोबल पार्टनरसिपको इफेक्टिभ डेभलपमेण्ट कोअपरेसन समिटमा प्रस्तुत प्रगति समीक्षाले बुसान बैठकका कमजोरीहरूको उठान गरेको थियो । यसले बुसान फोरमले सहायता प्रभावकारिता प्रतिबद्धताहरूको अनुगमन गर्नका लागि आवश्यक र स्पष्ट ढाँचामा सहमति बनाउन नसकेको निष्कर्ष निकालेको थियो । यसले अवस्थाको सम्पूर्ण वस्तुस्थिति बुझिसकेपछि थप चुनौतिहरूको बीचमा देशको नेतृत्व रहने, परिणाममुखी, समावेशी र पारदर्शी सहायता प्रणालीको लागि सामूहिक प्रयास आवश्यक रहेको बताएको थियो । यसले भविष्यको निर्णयमा त्यस्ता चार प्रभावकारिता सिद्धान्ततः वरिपरि र दिगो विकास लक्ष्य प्रगति सुदृढीकरण तर्फ उन्मुख गर्नुपर्ने आवश्यकता दोहोर्‍याएको छ ।

तर, विडम्बना यो छ कि न त विकसित देशहरूले आफ्नो कूल गार्हस्थ्य उत्पादन (GDP) को ०.७ प्रतिशतसम्म सहायता पुर्‍याउने प्रतिबद्धता लगायत सहायताको प्रभावकारिता एजेन्डामा गरेका विगतका प्रतिबद्धताहरू पूरा गरेका छन् न त अहिलेको विकास नीति र अन्तर्राष्ट्रिय विकास साभेदारहरूको कार्यप्रणाली २०३० एजेन्डाको व्यापक दायरासँग मिल्दाजुल्दा छन् । यससँगै विकसित देशहरूले सन् २००९ मा गरेको जलवायु वित्तसम्बन्धी आफ्ना प्रतिबद्धताहरू पूरा गरेका छैनन् । सन् २००९ मा उनीहरूले जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा विकासोन्मुख राष्ट्रहरूलाई सहयोग गर्न सन् २०२० सम्ममा प्रति वर्ष १०० अर्ब डलर उपलब्ध गराउने प्रतिबद्धता जनाएका थिए । यो अझै पूरा हुन बाँकी छ ।

त्यसैगरी, कोप २८ अघि 'हानि नोक्सानी' कोष खडा गरी दुई वर्षमा सञ्चालनमा ल्याउने तर्फ कुनै प्रगति हुन सकेको छैन । यसरी हेर्दा सहायताका कार्यक्रममा राष्ट्रिय स्वामित्व सुदृढ गर्ने र भावी पुस्तालाई फाइदा पुग्ने दिगो समाधानहरूमा प्राथमिकता दिने जस्ता महत्वपूर्ण प्रतिबद्धताहरू अझै पूरा हुन सकेका छैनन् । बरु केही विकसित देशहरूले आफ्नो प्रतिबद्धता विपरित बहुपक्षीय एजेन्सीहरूको नीतिहरूलाई प्रभाव पार्नुका अलावा गरिब र विकासशील देशहरूलाई ठूलो नकारात्मक असर पर्ने गरी एकपक्षीय रूपमा निर्णय लिने गरेका छन् ।

वास्तवमै भन्नुपर्दा कोभिड-१९ महामारी र युकेन युद्धपछि, विकसित र विकासशील देशहरू बीचको वित्त विभाजनमा द्रुत रूपले वृद्धि भएको छ । SDGs का लागि ऋण राहत एजेन्डामा कुनै ठोस प्रगति नभएको अवस्थाका बीच विकासोन्मुख र गरिब देशहरूमा ऋण संकटले ठूलो स्रोत अभावको समस्या खडा गरेको छ । न त सहायता प्रभावकारिता एजेन्डा अन्तर्गत गरिएका प्रतिबद्धताहरू विकास साभेदारहरूले पूरा गरिरहेका छन् न त विश्वव्यापी व्यवस्थामै रहेका विभेद र अन्यायपूर्ण प्रणालीगत समस्याहरू परिवर्तन गरी निष्पक्ष र अझ समावेशी विश्व प्रणाली निर्माण गर्न सकिएको छ । आजको वास्तविक चुनौति यही हो ।

यस्तो कम अनुकूल घटनाक्रम र वातावरणको बीचमा पनि उल्लेखनीय के छ भने सहायता प्रभावकारितामा पेरिस घोषणादेखि आक्रा एजेन्डा फर एक्सन र ग्लोबल पार्टनरशीप फर इफेक्टिभ डेभलपमेण्ट कोअपरेसन सम्म सहायता प्रभावकारिताको एजेन्डा तर्जुमा र कार्यान्वयनको प्रक्रियामा नेपाल निरन्तर संलग्न भएको छ । नेपालले पेरिस जलवायु एजेन्डालाई पनि अनुमोदन गरेको छ र विश्वव्यापी जलवायु फोरमहरू मार्फत जलवायु सम्बन्धी वार्ताहरूमा सक्रिय रूपमा संलग्न भएको छ । विश्वव्यापी प्रतिबद्धताका साथै आन्तरिक प्राथमिकता र दवावका आधारमा नेपालमा सहायताको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले विभिन्न पहल र कदमहरू चालिएका छन् । सहायता स्थितिको जानकारी दिन नियमित प्रकाशन गरिने विकास सहायता प्रतिवेदन (Development Cooperation Report) त्यस्ता पहलहरूकै एक हिस्सा हो । सहायता नीतिलाई विश्वव्यापी प्रतिबद्धताहरूसँग मिल्दो बनाउन नेपालले आफ्नो विकास सहायता नीति नियमित रूपमा निश्चित अन्तरालमा अद्यावधिक गर्दै आएको छ । बजेट र योजना प्रणालीको शुरुवातदेखि नै योजना, बजेट र सरकारका नीतिपत्रहरूमा विदेशी सहायता वारेको नीतिको रुपरेखा कोर्दै आएको नेपालले सन् २००२ मा पहिलो पटक सहायता नीति निर्माण गरेको थियो र त्यो नीतिलाई सन् २०१४ मा विकास साभेदारीले प्रतिस्थापन गरेको थियो । यसलाई फेरि सन् २०१९ मा अन्तर्राष्ट्रिय विकास साभेदारी नीतिले

प्रतिस्थापित गर्‍यो । औपचारिक सहायता नीति आउनु धेरै समय अघि पनि केही विशेष खालका पहलहरू लिइएको थियो । त्यस मध्येको एउटा सन् १९७६ मा नेपाल सहायता समूहको स्थापना थियो । त्यसैगरी सन् २००० मा Nepal Portfolio Performance Review (NPPR) प्रणाली पनि शुरू गरिएको थियो ।

यस पृष्ठभूमिमा, नेपाल र विश्वमा घटेका हालैका घटनाक्रमहरूमा आधारित हालको अध्ययनले सहायता प्रभावकारिता सिद्धान्तहरूको मुख्य पक्षसँग सम्बन्धित केही प्रत्यक्ष र प्रतिनिधिमूलक (proxy) मापदण्डहरूलाई जोडेर सहायता प्रभावकारिता एजेन्डाको मूल्याङ्कन गर्ने प्रयास गरेको छ । यसमा जलवायु वित्तको एजेन्डा पनि केही हदसम्म समेटिएको छ । यसो गर्दा सहायता नीति र सहायताको प्रभावकारिता बीचको सम्बन्ध नाप्नका लागि विगतका र हाल जारी सहायता तथा विकास सहयोग नीतिहरूको नजिकबाट समीक्षा गरिएको छ । यस अध्ययनमा सहायताको प्रकार र स्रोतको आधारमा सहायताको वास्तविक प्रवृत्तिको विश्लेषण गर्नुका साथै सरकारी बजेटमा सहायताको परिवर्तनशील भूमिका र योगदानको पनि लेखाजोखा गरिएको छ । समग्र मूल्याङ्कनको आधारमा, अध्ययन प्रतिवेदनको अन्त्यमा सहायताको प्रभावकारिता बढाउने दृष्टिकोणबाट कसरी अगाडि बढ्ने भन्ने मार्गचित्र प्रस्तुत गरिएको छ । यो अध्ययन सरकारले प्रकाशित गरेका तथ्यङ्कीय स्रोतहरूमा आधारित छ । यसले प्रवृत्ति वा तुलनात्मक विश्लेषणमा ध्यान केन्द्रित गरी अनुसन्धानका गुणात्मक र परिमाणात्मक दुवै विधिहरू प्रयोग गरेको छ । निजी क्षेत्र मार्फत भएको सहायतालाई समेट्न तथा चयन गरिएका सहायता अनुदानका परियोजनाहरूको टेस्टमोनीको रूपमा स्थलगत भ्रमणहरू गरी नतिजासँग तुलना गर्न नसक्नु यस अध्ययनका प्रमुख सीमाहरू हुन् ।

अध्ययनका प्रमुख निष्कर्षहरू:

सन् २००२ को पहिलो सहायता नीतिपछि सुधार र परिमार्जन सहित विकास साभेदारी र अन्तराष्ट्रिय विकास साभेदारीको रूपमा सन् २०१४ र सन् २०१९ मा क्रमशः नयाँ नीतिहरू ल्याइयो । यहाँ उल्लेखनिय कुरा के हो भने तीन वटै नीतिलाई सामान्य रूपमा र पछिका दुईवटा नीतिलाई विशेष रूपमा विश्वव्यापी सहायता प्रभावकारिता एजेन्डासँग धेरै हदसम्म संगतिपूर्ण बनाउने प्रयास गरिएको थियो । यसरी ती नीतिहरूले देशको स्वामित्व, देशको विकास प्राथमिकता अनुरूपको सहायता, राम्रो नतिजा, पारस्परिक जवाफदेहिता र समावेशीतामा ध्यान दिएका छन् । सहायतालाई खण्डीकरण हुनबाट रोक्ने, बजेट मार्फत सहायता दिने व्यवस्था अवलम्बन गर्ने र देशको प्रणालीको पालना जस्ता कुराहरूमा नीतिहरूमा जोड दिएका छन् ।

यी नीतिमा जलवायु परिवर्तनलाई पनि समेटिएको छ, जसमा जलवायु सम्बन्धी कार्यक्रमका लागि जलवायु कोष लगायतको आवश्यकता रहेको जनाइएको छ । सन् २००६ को ठूलो राजनीतिक परिवर्तन र त्यसपछि राज्यका राजनीतिक, आर्थिक र सामाजिक प्रणालीमा व्यापक परिवर्तनका लागि चालिएका शक्तिशाली कदमहरूका केही प्रतिबिम्बहरू सन् २०१४ र सन् २०१९ का दुवै नीतिमा पाइन्छन् । यस्ता कुराको प्रधानता पछिल्लो नीतिमा बढी छ ।

यी दुवै नीतिले नेपाललाई LDC बाट विकासशील राष्ट्रमा स्तरोन्नति गर्ने प्रतिबद्धता जनाएका छन् । SDGs बारेका केही थप संकेतहरू सन् २०१९ को विकास सहायता नीतिमा पाइन्छ । सहायताको राम्रो उपयोग मार्फत् आत्मनिर्भरता सहितको विकासमा गर्न ती दुवै नीति प्रतिबद्ध छन् । यी नीतिका थप विशेषतामा अनुगमनमा ध्यान दिनु र जवाफदेहिता प्रणालीको व्यवस्था गर्नु हो, जसका लागि विकास साभेदारहरू र सरकारी निकायहरूको संलग्नतामा विभिन्न तहमा विभिन्न संस्थागत संयन्त्रहरू प्रस्ताव गरिएको छ । यी प्रस्तावले सहायता नीति कार्यान्वयनमा नागरिक समाज र निजी क्षेत्रको भूमिकालाई पनि स्वीकार गरेका छन् । त्यसैगरी, सबै नीतिहरूले नेपालको विकासमा स्थानीय स्तर देखि नै INGO को महत्वपूर्ण भूमिका रहेको कुरा उल्लेख गरेका छन् । साथै, त्यस्तो सहायता प्रवाह राज्यकोष र बजेट प्रणाली मार्फत हुनुपर्ने आवश्यकतामा जोड दिएका छन्, जसमा INGO हरूमा पारदर्शी र जवाफदेही प्रणाली निर्माणतथा सुधारको पक्षमा थप ध्यान दिइएको छ । संघीय प्रणाली अन्तर्गतको सहायता परिचालन गर्ने निकायका बारेमा स्पष्ट पार्न सन् २०१९ को नीतिले यस्तो भूमिका पूर्णतया संघीय सरकारमा निहित रहेको र तल्लो तहको सरकारले संघीय सरकार मार्फत सहायता प्राप्त गर्न सक्ने उल्लेख गरेको छ । यसरी संघीय सरकार मार्फत सहायता लिने केही प्रक्रिया पनि नीतिमा समावेश गरिएको छ ।

सहायता प्रभावकारिताको दृष्टिकोणबाट विकास साभेदारहरूको जिम्मेवारीको रूपरेखा सहित सहायताका केही महत्वपूर्ण क्षेत्रमा सुधार र परिवर्तन ल्याउने विषय र प्रतिबद्धता जस्ता विषयलाई सहायता नीतिहरूमा समावेश गर्नु सकारात्मक कदम भए तापनि सन् २०१९ को नीतिले समेत सम्बोधन गर्न नसकेका विषयहरू यथावत छन् । यो नीतिको पहिलो कमजोरी

भनेको आन्तरिक ठूलो राजनीतिक परिवर्तन बीच तीन वर्षमा मुलुकलाई विकासोन्मुखबाट विकासशीलमा स्तरोन्नति गर्ने र सन् २०३० सम्ममा मध्यम आयको स्तरमा पुऱ्याउने प्रतिबद्धता अनुरुप गरिनु पर्ने ठूलो नीतिगत परिवर्तन र विकास साभेदारहरुबाट अपेक्षित सहयोगलाई यसमा सटिक ढंगले नसमेटिनु हो ।

संरचनात्मक, संस्थागत र सुशासनका क्षेत्रहरूमा साहसिक सुधार बिना नै सहायताको प्रभावकारिता वृद्धि हुने मान्यता नीतिमा रहेको छ । सहायताको सम्बद्धतालाई विकास योजनासँग जोडिएको छ तर योजनामा रहेका गम्भीर त्रुटी र कमजोरीलाई भने उपेक्षा गरिएको छ । पारस्परिक उत्तरदायित्व वा जवाफदेहिता प्रणाली अभिवृद्धि गर्ने उपायका बारेमा पनि यसमा स्पष्ट रूपमा केही भनिएको छैन । विकास साभेदारको सहयोगमा अर्थतन्त्रमा आवश्यक रूपान्तरण ल्याउन संघीय प्रणालीलाई कसरी प्रयोग गर्ने भन्ने रूपरेखाको सट्टा संघीय शासन प्रणालीको मर्म विपरीत नीतिले प्रदेश माथि संघीय सरकारको पकड भनै बलियो बनाएको छ । सहायता प्रभावकारिताको विश्वव्यापी एजेन्डा अनुरुप INGO मार्फत विकास सहयोग परिचालन गर्ने नयाँ नीतिगत जोडको पनि यस नीतिमा अभाव छ । दुई वर्ष भित्र विकास सहयोग नीति पुनरावलोकन गर्ने वाचा गरे पनि त्यसको प्रक्रिया थालिएको छैन जबकी पछिल्ला वर्षहरूमा बढ्दो वातावरणीय तथा जलवायु संकट र कोभिड-१९ का कारण आन्तरिक तथा बाह्य परिवेशमा ठूलो परिवर्तन भइसकेको छ ।

ती कमजोरी बीच अध्ययनको दोस्रो र प्रमुख निष्कर्ष के हो भने सहायता नीति र त्यसको कार्यान्वयन बीच ठूलो खाडल रहेको छ र यसको कारण सहायता प्रभावकारिताको निकै कमजोर अवस्था छ । सहायता र केही चयन गरिएका प्रत्यक्ष र प्रोक्सी सूचकांकहरू बीचको प्रवृत्तिको तुलनात्मक विश्लेषणले यसलाई प्रष्ट गर्दछ । अध्ययनको क्रममा गरिएको तुलनात्मक विश्लेषणबाट समग्र सहायता प्रणालीमा रहेका गम्भीर खाडल र कमीहरू उजागर भएका छन् । उदाहरणको रूपमा:

१. सहायता र घरेलु बचत वृद्धिको दीर्घकालीन प्रवृत्तिले घरेलु बचतको लागि कुनै उल्लेखनीय प्रोत्साहन नभएको देखाउँछ । सहायताले घरेलु बचतलाई प्रतिस्थापन गरेको नदेखिए पनि यसले नीजि क्षेत्रको बचत र सो मार्फत लगानीलाई थप प्रोत्साहन गर्न नसकेको देखिन्छ ।
२. अपेक्षा अनुरुप सरकारी लगानीलाई बिस्तार गर्न सहायताको सकारात्मक योगदान देखिन्छ, तर गम्भीर समस्या के देखियो भने सरकारी लगानी र आर्थिक वृद्धि बीच कुनै बलियो सम्बन्ध छैन । अर्थात् सहायताले लगानी बिस्तारको माध्यमबाट सामाजिक र भौतिक पूर्वाधारको विकासमा योगदान पुऱ्याए पनि यसले आर्थिक वृद्धिमा बलियो प्रभाव पार्न सकेको छैन । चिन्ता गर्नुपर्ने प्रमुख विषय यही हो ।
यसले यस अधिका धेरै अध्ययनहरूको निष्कर्षलाई पुनर्पुष्टि गर्दछ कि सहायताको माध्यमबाट बढाइएको सरकारी लगानीलाई द्रुत र उच्च प्रतिफलका साथ उत्पादनशील क्षेत्रहरूमा सही तरिकाले परिचालन र उपयोग गरिएको छैन । यसले चौतर्फी र परिपूरक प्रभाव मार्फत निजी लगानी र त्यस मार्फत समग्र क्षेत्रको आर्थिक वृद्धिमा जुन योगदान गर्नु पर्थ्यो त्यो गर्न सकेको छैन । अर्थतन्त्र सधैं जोखिम र संकटको भुमरीबाट गुजार्नुको एउटा मुल कारण यहि हो । यो पनि प्रष्ट छ कि बढ्दो जलवायु संकट र प्राकृतिक प्रकोपका कारण पनि कतिपय सकारात्मक नतिजाहरू दबिएका हुन सक्छन् ।
३. बढ्दो ऋण र सावाँ ब्याज भुक्तानी दायित्वलाई GDP सँग तुलना गर्दा ऋणको बढ्दो प्रवाह र आर्थिक वृद्धि बीच निकै कमजोर वा उल्टो सम्बन्ध छ भन्ने थप पुष्टि हुन्छ । पछिल्ला वर्षहरूमा विगतका ऋणहरूको भुक्तानी अवधि नजिकिदै जाँदा यस्तो प्रवृत्ति भनै बढेको देखिन्छ । कूल सहायता प्रवाहमा बहुपक्षीय दाताहरूको हिस्सा बढेसँगै अनुदानको अंश एकदमै घटेको छ । यो थप जटिल समस्याको रूपमा देखा परेको छ ।
४. त्यसैगरी, सहायताको खण्डीकरण घटाउने कुरालाई प्राथमिकताका साथ सहायता नीतिमा जोड दिइएपनि यसमा समेत कुनै उल्लेखनिय सुधार देखिएको छैन । यसले सहायतालाई प्राथमिकताका क्षेत्रतर्फ मोड्ने तर्फ पनि समस्या भएको पुष्टि गर्छ । यसले सहायता प्रभावकारिताको महत्वपूर्ण कडि सहायताको जवाफदेहिताको अवस्था कस्तो छ भन्ने पनि स्पष्ट पार्छ ।
५. सहायता नीतिहरूले उच्च प्राथमिकता दिन्दादिन्दै पनि परियोजनाबाट बजेटरी समर्थनतर्फ बढी सहायता प्रवाह भएको पाइँदैन । थप चिन्ताको विषय के छ भने क्षेत्रगत उपागम (Sector Wide Approach – SWAp) लगानीको अंश हालका

वर्षहरूमा घटेको छ। सहायताको मोडालिटीमा उल्लेख्य संरचनात्मक परिवर्तन नभएका कारण स्वामित्व, राष्ट्रिय विकास प्राथमिकतासँग सहायताको तादम्यता र सहायताको कुशल उपयोग जस्ता महत्वपूर्ण सवालहरू धेरै हद सम्म समाधान हुन सकेका छैनन्। आन्तरिक सहायता व्यवस्थापनमा उल्लेख्य सुधार नभएको खण्डमा संरचनात्मक परिवर्तन एकलैले सहायता प्रभावकारिता बढाउन सक्दैन तैपनि यसले सरकारलाई कमजोरी ढाक्ने बाहाना रोक्दै आन्तरिक सुधारका लागि बाध्य हुनुपर्ने गरी पूर्वशर्तको रूपमा काम गर्न सक्छ।

६. तथ्याङ्क केलाएर हेर्दा उत्तिकै चिन्ताजनक पक्ष के हो भने प्रतिबद्धता र भुक्तानी दुवैमा उच्च उतारचढाव बीच एकाध वर्षको अपवाद बाहेक सहायताको प्रतिबद्धता र उपयोग बीच अन्तर कम गर्ने तर्फ देखिने खालको सुधार भएको छैन। प्रतिबद्धता र उपयोगमा भएको ठूलो अन्तरले क्षेत्रगत विन्यासमा समेत ठूलो प्रभाव पारेको छ। त्यस्तै क्षेत्रगत विन्यास न त विकास सहयोग नीतिले तोकेको प्राथमिकतासँग मेल खाएको देखिन्छ, न दिगो विकास लक्ष्यसँग। पछिल्ला वर्षहरूमा सबैभन्दा बढी सहायता प्रवाह ऊर्जा क्षेत्रमा र त्यसपछि यातायातमा भएको छ। सन् २०१०/११ मा २५ प्रतिशत भन्दा बढीको सहायता सहित उच्च प्राथमिकता प्राप्त गरेको शिक्षा क्षेत्रले यसपछि सन् २०२०/२१ मा बाहेक न्यून प्राथमिकता पाएको छ। कृषि क्षेत्रलाई पनि कम प्राथमिकता दिइएको छ। उत्पादन, पूर्वाधार र सेवा क्षेत्रको विकासमा सन्तुलन कायम हुन नसकेको र दिगो विकास तर्फ पनि उचित ध्यान नदिइएको तथ्य सहायता भुक्तानीले देखाएको छ। यसका साथै निजी क्षेत्रको क्षमता भएका र निजी क्षेत्रले लगानी गर्न सक्ने क्षेत्रहरूलाई आधार बनाएर सहायता प्राथमिकता तोक्ने कुरालाई समेत ध्यान दिएको देखिदैन।
७. सहायताको ठूलो भाग अझै पनि देशको बजेट प्रणालीमा नआई सिधै दाताबाट खर्च गर्ने परिपाटी अर्को प्रमुख समस्या हो। सहायतालाई बजेटरी परिपाटीमा ल्याउने सम्बन्धमा केही सुधार भए पनि विकास साभेदारले ठूलो रकम सिधै खर्च गर्ने गरेका छन्। यसले राष्ट्रिय स्वामित्व, आन्तरिक खरिद, भुक्तानी र लेखा परीक्षण प्रणालीलाई कमजोर पार्नुका साथै सहयोगको प्रभावकारिताको पारस्परिक जवाफदेहिता सिद्धान्तलाई धेरै हदसम्म बेवास्ता गर्छ। यसले विभिन्न माध्यमबाट सहायताको ठूलो हिस्सा सहायता दिने तिर नै फर्किने कुराको पूर्णपुष्टि गर्छ। यसको अर्थ के हो भने नियमित संयुक्त पोर्टफोलियो कार्यसम्पादन समीक्षा बैठकहरू गर्ने प्रणालीको विकास सकारात्मक भए तापनि सहायताको प्रभावकारिताका प्रमुख सवालहरू भने अझै ओभरलमा परिरहेको वा उपेक्षा गरिएको तथ्य उजागर गर्छ। क्षतिपूर्ति दिने सम्बन्धमा देखिएको ठूलो समस्या यसका राम्रा उदाहरणहरू मध्ये एक हो।
८. समावेशिता लामो समयदेखिकै प्राथमिकताका क्षेत्र मध्ये एक हो। यो नागरिक समाज संगठन र निजी क्षेत्रको सक्रिय सहभागिता बढाउने पक्षसँग धेरै हदसम्म जोडिएको छ। तर, यस्तो नीतिगत प्राथमिकताका वावजुद यस सम्बन्धी कुनै पनि प्रभावकारी र ठोस आन्तरिक प्रणाली सञ्चालन हुन सकेको छैन। सहायता परिचालन गर्न तल्लो तहका सरकारहरूलाई प्रदान गरिएका अधिकार अनुसार अख्तियारी दिन गरिने हिचकिचाहटले पनि यसलाई थप पुष्टि गर्छ।
९. जलवायु वित्त सहितका सहायता प्रतिबद्धता पूरा गर्न विकास साभेदारहरूले गरेको उपेक्षा माभ वित्तीय र बजेट सम्बन्धी व्यवस्थापनमा अर्न्तनिहित गम्भीर आन्तरिक प्रणालीगत समस्याले सहयोगको प्रभावकारिताका समस्यालाई भन्ने जटिल बनाएका छन्। यो स्पष्ट छ कि प्रभावकारिताको लागि विकसित वा अवलम्बनमा ल्याइएका सहायता वा अन्य नीति र सबै जसो कार्यक्रमहरू सरकारको वित्तीय र बजेट प्रक्रियाबाट जान अनिवार्य छ। तर, के देखिन्छ भने स्रोत बाँडफाँड र कार्यान्वयन क्षमतामा गहिरो हुँदै गएको प्रणालीगत समस्यालाई बेवास्ता गर्दै उदारवाद अनुरूप वित्तीय सन्तुलन र बृहत् आर्थिक स्थायित्वमा यान्त्रिक तरिकाले अधिक ध्यान केन्द्रित गर्नु विद्यमान बजेट प्रणालीको प्रमुख समस्या रहेको तथ्य यो अध्ययनबाट पनि थप रूपमा प्रष्ट हुन्छ। त्यति मात्रै हैन बजेटले समानता र दिगोपनका विषयहरूलाई व्यावहारिक तहमा ज्यादै कम प्राथमिकतामा राखेको छ। नव-उदारवादी रूढीवादलाई पछ्याई वित्तीय सन्तुलनका नियमहरूमा गुणात्मक पक्षलाई उपेक्षा गरिएको छ। परिणामतः अर्थतन्त्रको उत्पादक क्षमता वृद्धि गर्ने महत्वपूर्ण स्रोतको रूपमा रहेको पुँजीगत खर्चको मूल्य (cost) मा वित्तीय सन्तुलन कायम गर्ने परिपाटीले निरन्तरता पाईरहेको छ। यसले ठूलो राजनीतिक परिवर्तन र संविधानको मर्मलाई समेत गिज्याईरहेको छ। विडम्बना त के छ भने बहदो चालु र अन्य गैर-उत्पादक खर्चहरूलाई खर्च जुटाउन हालका वर्षहरूमा यस्ता कमजोर प्रकारका वित्तीय सन्तुलन सिद्धान्तहरूलाई समेत उल्लङ्घन गरिएको छ।

१०. यस्तो विग्रहै गएको बजेटको अवस्थाले ठूलो संकटको खतरा संकेत गरे पनि पहिले नै औल्याइए जस्तै सहायता प्रभावकारिता लगायत अर्थतन्त्रमा प्रतिकूल प्रभाव पार्ने स्रोत विनियोजन र कार्यान्वयन कुशलताका समस्यालाई सम्बोधन गर्नमा खाससै ध्यान दिइएको देखिदैन । जबकी यस्ता समस्या भन्ने गहिरिदै आएका छन् । विगत धेरै वर्षदेखि अनुत्पादक खर्चमा लापरवाही ढंगले बिस्तार गर्न पर्याप्त सुविधा उपलब्ध गराउँदै आएको राजस्व परिचालन अब कमजोर बन्दै जान लागेको कारण अब बजेट घाटा थप बढ्ने खतरा बढेको छ ।
११. श्रोत विनियोजनमा कुशलता अभिवृद्धि गर्ने एक मुख्य माध्यमको रूपमा मध्यकालीन खर्च संरचना (MTEF) लाई लिइन्छ जुन फेरि आवधिक योजनाहरूसँग जोडिएको हुनुपर्छ । तर, योजना प्रणालीमा अबै पनि धेरै कमजोरी छन् । गहिरिएर विश्लेषण गर्दा आवधिक योजनाहरूमा अर्न्तनिहित उद्देश्य, समग्र र क्षेत्रगत लक्ष्य, रणनीति, कार्यनीति, कार्यक्रम र परिकल्पित कार्यान्वयन संयन्त्र बीच कुनै तालमेल देखिदैन । यस्तो कमजोर ढाँचामा बनेको योजनाले निर्धारण गरेको राष्ट्रिय प्राथमिकतालाई आधार बनाएर सहायतालाई जोड्ने कुराले सहायता प्राथमिकतामै हेरफेर गर्ने छुट दिन्छ । अब थप अनौठो के छ भने अहिले मध्यकालीन खर्च ढाँचालाई एक परम्परागत भारा टार्ने दस्तावेजको रूपमा रूपान्तरण गरिएको छ ।
१२. मध्यकालीन खर्च ढाँचामा निहित परम्परागत वा भारा टार्ने अभ्यासले बजेट र सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनको आवश्यक कुशलता र प्रभावकारिता पक्ष दुबै भन खराब बनाएको छ । पुँजीगत बजेटमा रहेको रुग्ण आयोजना र कार्यक्रमहरूको बाहुल्यताले गर्दा साधनस्रोतको सही उपयोग हुन नसकी अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सकेको छैन । बजेटमा समावेश नगरिएका आयोजनाहरूमा समेत अर्थ मन्त्रालयले क्षेत्रगत मन्त्रालयहरूलाई स्रोत सुनिश्चित गर्ने प्रणालीका कारण विगत केही वर्षदेखि सरकारमा ठूलो मात्रामा बजेट दायित्व थुप्रिएको छ । अहिलेका धेरै जटिल समस्या मध्ये यो एक हो र यो एक प्रकारको आर्थिक अराजकता हो । पछिल्ला वर्षहरूमा बजेटको मध्यावधि समीक्षाको समयमा खर्च र राजस्वका लक्ष्यहरू घटाउने प्रणाली बनाउन थालिएको छ, जुन उत्तिकै चिन्ताजनक हो । यस्तो अभ्यासले नियन्त्रण र सन्तुलन प्रणाली लगायत लोकतान्त्रिक संसदीय प्रक्रियाको समेत उल्लङ्घन गर्दछ । यो यतिमा मात्र सीमित छैन । बजेट हस्तान्तरण गर्ने प्रणाली पनि ज्यादै सामान्य भएको छ । उदाहरणका लागि; सन् २०२०/२१ मा कुल लेखा परीक्षित बजेट मध्ये, हस्तान्तरणको अंश ज्यादा उच्च (४०.५) प्रतिशत थियो । त्यो पनि बजेटरी अभ्यास बाहिर रहेर गरिएका कार्यक्रमहरूमा गरिएको खर्चको अतिरिक्त थियो । त्यसैगरी, आर्थिक वर्ष सन् २०२०/२१ को अन्तिम महिनामा कूल बजेटको करिब २३.३७ प्रतिशत खर्च भएको र त्यसमा पनि सन् २०२० को जवाफदेहिता नियम उल्लङ्घन गरी अन्तिम सातामा नै करिब ६ प्रतिशत खर्च गरिएको थियो । आर्थिक वर्ष २०२१/२२ मा त स्थिति भन् खराब भयो । माथि उल्लेख गरिए अनुसार गलत वित्तीय सन्तुलन र वित्तीय स्थायित्वको परिपाटी समेतका कारण पुँजीगत खर्चको तुलनामा चालु खर्चमा अभूतपूर्व वृद्धि हुनुका साथै चालु र पुँजीगत बजेटको कार्यान्वयनमा विरोधाभासको प्रवृत्ति लामो समयदेखि कायम छ । हालैका वर्षहरूमा स्थिति थप विग्रिएको छ । उदाहरणका लागि; आर्थिक वर्ष २०२१/२२ मा अनुमानको तुलनामा वास्तविक पुँजीगत खर्च ५७.२३ प्रतिशतमा भरेको थियो । यस्तै प्रवृत्ति बीच थप स्थिति के देखियो भने ऋणको सावाँ ब्याज भुक्तानी र सार्वजनिक संस्थानहरूलाई जाने सरकारी स्रोत दायित्वमा भएको व्यापक वृद्धिका कारण वित्तीय व्यवस्था सम्बन्धित खर्चले पुँजीगत खर्चको स्तरलाई समेत नाघ्न थालेको छ ।
११. नागरिक समाज संस्थालाई उचित भूमिका नदिनु तथा संसदीय समिति लगायत अन्य अनुगमन संस्थाहरू कमजोर हुनुका साथै परम्परागत अनुगमन प्रणालीले अवस्थालाई भन बिगार्नमा मद्दत गरेको छ । यी सबैले बजेटको अनुमान गर्ने क्षमता र विश्वसनीयतामा समस्या सिर्जना गरिरहेका छन् । यस्तो प्रणाली वा अभ्यासमा सहायताको प्रभावकारिता अब विग्रिने सम्भावना रहन्छ ।
१२. अन्तराष्ट्रिय गैर-सरकारी संस्थाहरूले सहायता परिचालन र वित्तीय सहयोगसँगै स्थानीय स्तर देखि नै विकास, पिछडिएका र दुर्गम क्षेत्रका सीमान्तकृत जनताको उत्थान र प्राकृतिक प्रकोप लगायत ठूला विपदाबाट पीडित जनतालाई राहत प्रदान गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेले पनि विश्वासको खाडल अहिले पनि कायम छ । खासगरी बजेट प्रणाली भन्दा बाहिरबाट सहयोगको परिचालन र प्रयोगका साथै कमजोर पारदर्शी र जवाफदेही प्रणालीले यस्तो अवस्था आएको हो । कतिपय INGO हरूले केही आन्तरिक मुद्दाहरूलाई राजनीतिकरण गर्ने र हस्तक्षेप गर्ने गरेकाले पनि विवादित हुने गरेका छन् । समाज कल्याण परिषद (SWC) को कमजोर संस्थागत र प्राविधिक क्षमता तथा यसको राजनीतिकरणले पनि

विश्वसनीयताको समस्या बढाएको छ । आफ्नै उद्देश्यहरू विपरितका गतिविधिले यस्ता संस्थाले सहायताको प्रभावकारिता कमजोर बनाएका छन् ।

१३. आम रूपमा तथ्याङ्क प्रणाली कमजोर भएका कारण पनि समस्या थपिएको छ । वैदेशिक सहायताको क्षेत्रमा यसले समस्या बढाएको छ । उदाहरणका लागि; परियोजना लागत र प्रतिफल आदि सम्बन्धी मूल्याङ्कन अनुरूप ऋण भुक्तानी दायित्व र फिर्ता सहित वास्तविक लागत तुलना गर्न खोज्दा विदेशी सहायता प्राप्त परियोजनाहरूको प्रोफाइल सहित कुनै पनि सम्बन्धित तथ्याङ्क प्राप्त गर्न सकिएन । समय बित्दै जाँदा प्रतिफलको तुलनामा बढ्दै गइरहेको ऋण भुक्तानी दायित्व कसरी बढिरहेको छ भन्ने कुराको समीक्षा सहित विदेशी सहायता अर्न्तगतका परियोजनाहरूमा प्रभावकारिता कसरी बढाउने र ऋणलाई दिगो रूपमा उपयोग गर्न सकिन्छ भन्ने विश्लेषण गर्न समस्या भएको छ । यसले पारदर्शिता र पारस्परिक जवाफदेहितालाई सुदृढ गर्न समेत अवरोध गर्ने गरेको छ ।

१४. जलवायु परिवर्तनमा नेपाल चौथो जोखिममा परेको मुलुक भएकाले जलवायु संकट गहिरिँदै जाँदा चुनौती पनि थपिएको छ । हिमालयका हिमनदीहरू पग्लिएर जलवायु संकट थप गहिरिने जोखिम छ । यसका बावजुद अहिलेसम्म नेपालमा जलवायु वित्तमा गर्नुपर्ने उच्च सहायता बारे विश्वव्यापी ध्यान र प्राथमिकता ज्यादै न्यून छ । अझ चिन्ताजनक के छ भने विकासशील राष्ट्रहरूमा स्तरोन्नति भइसकेपछि हाल सिमीत रूपमा उपलब्ध जलवायु कोषहरू पनि नेपालका लागि बन्द हुनेछन् ।

समग्रमा, सहायताको प्रभावकारिता बढाउन, दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न, जलवायु संकटसँग जुध्न र बढ्दो आर्थिक संकटबाट पार पाउन अहिले जस्तो सामान्य र यथास्थितिवादी परिपाटी र कार्यशैली चलिरहेको छ, यसले मुलुकलाई थप संकटमा पार्ने खतरा बढेको अध्ययनको नतिजाले देखाएको छ ।

माथिको निष्कर्षमा आधारित रहेर तल केही उपयुक्त विकल्पहरूको साथमा आगामी कार्यदिशा कस्तो हुने भन्ने बारे सुझाव प्रस्तुत गरिएको छ । सहायताको प्रभावकारिताको प्रमुख र महत्वपूर्ण पक्ष के हो भने देशमा बलियो आन्तरिक प्रणाली विकास र सुदृढ हुनुपर्छ, जसले गर्दा दाता र सहायता प्राप्त गर्ने राष्ट्रहरूले विश्वव्यापी मञ्चहरूमा गरिएका प्रतिबद्धताहरूको पालना गर्न दबाव देओस् वा मद्दत गरोस् । यस सन्दर्भमा, सन् २०२२ मा आयोजित ग्लोबल पार्टनरशीपको इफेक्टिभ डेभलपमेन्ट कोअपरेसन समिटमा एक प्रभावकारी अनुगमन ढाँचा प्रस्तुत गरी त्यसलाई विश्वव्यापी रूपमा लागू गर्ने जुन पहल गरिएका छन्, तिनलाई विगत जस्तै भ्रारा टार्ने अश्रको रूपमा प्रयोग नगरी अझ सघन र प्रभावकारी बनाउनुपर्छ । माथि उल्लेख गरे जस्तै त्यसको लागि आन्तरिक परिपाटी सुदृढिकरण पूर्व सर्त हो ।

मूल्यांकनमा सहायता प्रभावकारिता एजेन्डा (जस्तै: देशको नेतृत्व, परिणाममुखी, समावेशी र पारदर्शी) सहित SDGs लाई अभिन्न अंग बनाई प्रगति समीक्षा गर्ने र प्रगतिमा पछाडि रहेका नेपाल जस्ता देशहरूमा श्रोत प्रवाह गर्ने स्वचालित नीति कार्यान्वयनमा ल्याउनु पर्छ । जलवायु वित्तलाई पनि यस्तो ढाँचाको अभिन्न अंग बनाउनुपर्छ । निकट भविष्यमा 'हानि नोक्सानी' कोषको परिचालनसँगै यसलाई यस्तो एकिकृत ढाँचाको विशेष हिस्सा बनाईनु पर्छ । यस्तो अनुगमन ढाँचालाई कार्यान्वयन गरी प्रभावकारी बनाइयो भने नेपाल जस्ता देशलाई आफू पछि परेका लक्ष्यहरू पहिचान गर्न मद्दत पुग्छ । यसले सम्भावित स्रोतको मूल्याङ्कन गर्न र प्रतिबद्धता भन्दा बाहिर थप स्रोत परिचालन गर्न विकास साभेदारहरूको सहयोगमा नयाँ पहल गर्न बाटो खुला गर्नेछ । यस प्रक्रियामा विभिन्न तहमा नेपालको ठोस प्रयास र सक्रिय भूमिकाका साथसाथै नेपाल सरकारसँगको सहकार्यमा विकास साभेदारहरूले तत्काल निम्न खास क्षेत्रहरूमा पहल गर्नुपर्ने आवश्यकता छ ।

क) विकास साभेदारहरूले विकास सहायतामा नेपालको स्वामित्व र सहायता नेपालका विकास प्राथमिकताहरू अनुरूप हुने कुरा सुनिश्चित गर्नु पर्छ ।

ख) सोही अनुरूप बजेटरी सहायतालाई पहिलो प्राथमिकतामा राख्नु पर्छ र त्यसले दोश्रो प्राथमिकतामा SWAp लाई राखि यसको क्षेत्र कभरेज विस्तार गर्नुपर्छ । परियोजना सहायता अन्तर्गत परियोजना बैंक मार्फत छनौट र छानबिन प्रक्रिया पूरा गरेका परियोजनाहरूमा मात्र सहायता उपलब्ध गराउने परिपाटी सुनिश्चित गरिनु पर्छ । एक अभिन्न अंगको रूपमा आन्तरिक वित्तीय व्यवस्थापनका नियमहरूको पालना गर्नुपर्छ, जसमा खरिद नियमहरू पनि समाविष्ट हुन्छन् । बजेट भन्दा बाहिरका आयोजनामा लगानी गर्ने र बजेटमा समेटिएका धेरै आयोजनाको प्रत्यक्ष भुक्तानी गर्ने चलन बन्द गरिनुपर्छ ।

साथै, सूचना आदानप्रदान र पोर्टफोलियो समीक्षा बैठकहरूमा भाग लिने औपचारिकताहरू पूरा गर्नुको सट्टामा पारस्परिक जवाफदेहिता र उत्तरदायित्वको सिद्धान्तलाई कडाइका साथ पालना गर्नुपर्छ। दूतावासहरूले उपलब्ध गराउने सहयोगलाई पारदर्शी ढंगले बजेट प्रक्रियामा समावेश गर्नु उत्तिकै आवश्यक छ।

- ग) जलवायु वित्त सम्बन्धी प्रतिबद्धताहरू पूरा गर्न विकास साभेदारहरूले अनुदानमा उच्च प्राथमिकता दिनु जरुरी छ। यस्तो अनुदान वित्त जलवायु न्यायले निर्देशित गरेको प्रतिरोधी विकास सिद्धान्तद्वारा निर्देशित हुनुपर्छ। यसै क्रममा हरित, प्रतिरोधी र समावेशी विकास (GRID) मा आधारित ऋणमुखी नयाँ सहयोग नीति जसरी अघि बढाइएको छ त्यसको समीक्षा गर्नुपर्छ। अझ स्पष्ट रूपमा भन्नुपर्दा जलवायु वित्तको माग जलवायु न्यायको प्रतिरोधी विकासमा रहेर आन्तरिक मागको आधारमा गर्ने परिपाटी अविलम्ब सुरु गरिनु पर्छ। यसले जलवायु न्यायमा आधारित वित्तीय सहायता मागको दावीलाई पुष्टि गर्न मद्दत गर्नेछ।
- घ) पारस्परिक उत्तरदायित्वको आधारमा सहायता उपयोगको अनुपात तत्कालै ठूलो मात्रामा वृद्धि गर्नु आवश्यक छ। यस सन्दर्भमा प्रभावकारी पारदर्शी प्रणाली सहित विकास लक्ष्यमा आधारित संयुक्त कार्य सम्पादन ढाँचाहरू लागूगरी अझ व्यावहारिक र पारस्परिक जवाफदेहिता संयन्त्र स्थापना र सुदृढिकरण आवश्यक छ। यसले सहायताको ठूलो हिस्सालाई विभिन्न ढंगले सहायता दिने तर्फ नै लैजाने अभ्यास कम गर्न मद्दत पुग्नेछ। सहायता समन्वयलाई सुदृढ गर्न, सम्बन्धित सहायताको अनुमान बढी भरपर्दो बनाउन, सहायताको खण्डीकरण रोक्न र बजेट बाहिरबाट आयोजना र कार्यक्रमहरू सोभै कार्यान्वयन गर्ने परिपाटी रोक्न ठोस रूपमा थप इमानदार संयुक्त प्रयास आवश्यक छ। विकास साभेदारहरूले मुलुकको सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापनका नियम र भुक्तानी प्रणालीहरू लगायतको पालना गर्नु आवश्यक छ।
- ङ) संघीय प्रणालीलाई सुदृढ, समावेशीता वृद्धि, जनताको पहुँच विस्तार र जनतालाई प्रत्यक्ष लाभ पुऱ्याउने तर्फ प्रदेश र स्थानीय सरकारहरूको अग्रणी भूमिका हुने हुनाले सहायता परिचालनमा प्रत्यक्ष संलग्न हुनबाट उनीहरूलाई रोक्ने वर्तमान अभ्यासको समीक्षा गरी सच्याउनुपर्छ। संविधानले तोकेको समग्र अधिकार र खर्चको जिम्मेवारीका आधारमा संघीय सरकारको प्रभावकारी समन्वयमा उनीहरूलाई त्यस्तो प्रक्रियामा संलग्न हुने अधिकार दिनुपर्छ। यसले सहायतामा समावेशितालाई बलियो बनाउने छ।
- च) INGO हरूद्वारा परिचालन गरिएका र गरिने सबै सहायताहरू राज्य कोष मार्फत आउनुपर्छ र उनीहरूले पनि सहायता प्रभावकारिताको मापदण्ड पालना गर्ने पर्छ। समाज कल्याण परिषद्को समन्वय र अनुगमन क्षमतालाई थप सुदृढ बनाउनुपर्छ।
- छ) बाह्य सहायता संकटलाई कम गर्नको लागि आवश्यक पर्ने ठूलो स्रोतको अभाव पूर्तिका लागि ठूलो मात्रामा सहायताको परिचालन आवश्यक छ। सो क्रममा पछिल्ला वर्षहरूमा अनुदानमा तीव्र कमी आउनुका कारणहरू पहिचान गरी ऋण खोज्ने प्रवृत्तिको सट्टा अनुदान परिचालनलाई उच्च प्राथमिकता दिनु आवश्यक छ। त्यसैगरी, देशले अधिकतम लाभ लिन सक्ने क्षेत्रहरूमा व्यापक रूपमा प्रत्यक्ष विदेशी लगानी परिचालन गर्नु पनि आवश्यक छ। बाह्य ऋणको बक्यौता र भुक्तानी दायित्वमा भइरहेको तीव्र वृद्धिको बीचमा, मुलुकको स्तरोन्नति पछिको अवधिमा व्याज वृद्धि हुने खतरा उत्तिकै छ। अनुदान परिचालनलाई प्राथमिकता दिँदा सहायता प्रभावकारिता सिद्धान्तको उल्लङ्घन नगरी ल्याउनुपर्छ भन्ने तिर विशेष ध्यान दिन जरुरी छ।
- ज) विकासका मूल बाधक विद्यमान संरचनात्मक अवरोध र संस्थागत कमजोरी जस्ता पक्षलाई बेवास्ता गर्ने र दाताहरूद्वारा केवल सर्त थोपार्ने चलनलाई बन्द गरिनुपर्छ। बुद्धिमता पूर्ण ढंगले निर्णय गर्दै नीतिगत स्वामित्वलाई आन्तरिकीकरण गर्न र सरकारहरूलाई जवाफदेही बनाउनका लागि पनि यस्तो गर्नु आवश्यक छ।
- झ) नागरिक समाज संघसंस्था र निजी क्षेत्रको भूमिका पनि अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक छ। सहायताका प्राथमिकताहरू निर्धारण गर्न र सबैभन्दा महत्वपूर्ण रूपमा प्रगतिको अनुगमन र सहायताको प्रभावकारिता बढाउने सम्बन्धमा प्रतिक्रिया प्राप्त गर्नका लागि सरकार, नागरिक समाज संगठन र निजी क्षेत्रका प्रतिनिधिहरू सम्मिलित एक संयुक्त संयन्त्र स्थापना गर्नुपर्छ। यस्तो संयन्त्र प्रदेश र स्थानीय तहमा समेत गठन गर्न आवश्यक हुनेछ।

- ब) विकास साभेदारले सहायता प्रभावकारिता सिद्धान्तहरूको पालना गर्नुपर्ने अपरिहार्यता त छँदैछ तर जलवायु सहित आम रूपमा सहायतामा प्रभावकारिता ल्याउन र अर्थतन्त्रको कार्य क्षमतामा दिगो रूपमा फड्को मार्न वित्तीय र बजेट व्यवस्थापन प्रणालीको आमूल परिवर्तन र सुधार एक पूर्व शर्त हो । यसका लागि योजना प्रणालीको सुधार पनि अनिवार्य शर्त हो ।
- ठ) वित्तीय र बजेट व्यवस्थापन प्रणालीमा ठूलो सुधारका लागि MTEF को समीक्षा र त्यसमा पुरै परिवर्तन अर्को एक पूर्व शर्त हो । मध्यकालीन वित्तीय, बजेट र कार्यसम्पादन ढाँचाको तयारी तथा संस्थागत गर्ने कार्यलाई समग्र MTEF को आधार बनाइनुपर्छ । अझ बलियो फ्रेमवर्क सुनिश्चित गर्नको लागि त्यस्ता ढाँचाहरूमा अलगगमन, निगमन, नतिजा र प्रभाव मापदण्डलाई अभिन्न अंग बनाउनुपर्छ ।
- ड) योजना र MTEF मा प्रणालीगत सुधारसँग सुसंगत हुन तीनै तहमा कार्यसम्पादनमा आधारित बजेट प्रणाली लागू गरिनु पर्छ । बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयनसँग सम्बन्धित सबै निकायमा पारदर्शिता र जवाफदेही प्रणाली अनिवार्य रूपमा हुनुपर्छ । यस्तो प्रक्रियामा प्राविधिक क्षमता अभिवृद्धिका साथै संस्थागत पूर्णसंरचना, क्षमता विकास र सुदृढीकरणमा आवश्यक ध्यान दिन आवश्यक छ । यस्ता सुधार सँगै बजेटलाई सान्दर्भिक, यथार्थपरक, विश्वसनीय र भरपर्दो बनाई निश्चित समयावधिमा पुँजीगत खर्चको अंश उल्लेख्य रूपमा बढी हुने सुनिश्चितता गरी बजेटको रूपान्तरण गर्नुपर्छ । यसका लागि अनुत्पादक र श्रोतको दुरुपयोग गर्ने सबै प्रकारका चालु खर्चमा व्यापक कमी ल्याउन साहसिक कदम चाल्नुपर्छ । त्यसैको एक कडको रूपमा सार्वजनिक संस्थानमा उपयुक्त मापदण्ड बिना स्रोतसाधन हस्तान्तरण गरी भइरहेको स्रोतको दोहनलाई रोक्नुपर्छ । साथै, कार्यान्वयन कुशलतामा ध्यान केन्द्रित गरी कार्यान्वयन प्रणालीमा ठूलो परिमार्जन गर्नु आवश्यक हुनेछ । यसका लागि कार्यान्वयनमा संलग्न सबै निकायलाई पूर्ण जवाफदेही बनाउनुपर्छ ।
- ड) विभिन्न छिद्र तथा अपव्याख्या मार्फत वित्तीय कार्यविधि र वित्तीय जवाफदेहिता नियम २०१९ को दुरुपयोग हुने गरेको छ र यसलाई रोक्नको लागि यसमा थप परिमार्जन गर्नु पर्दछ । बजेट बाहिरबाट रकम खर्च गर्ने र स्रोतका आश्वासन दिने अभ्यासहरूलाई रोक्ने स्पष्ट प्रावधान यसमा समावेश गर्नुपर्छ । त्यसैगरी, आर्थिक वर्षको पहिलो सात महिना र अन्तिम महिनामा हुने रकमान्तर रोक्न त्यस्तो हस्तान्तरण गैरकानूनी हुने गरी थप कडा व्यवस्था गर्नुपर्छ । मन्त्रीहरूको लागि छुट्टै जवाफदेहिताको नियम लागू गर्ने बेला आएको छ । कार्यपालिकाको अधिकार मन्त्रिपरिषद्मा मात्रै रहेको अवस्थामा प्रधानमन्त्री र आयोजना/कार्यक्रम कार्यान्वयनमा संलग्न मन्त्री तथा सचिवहरू बीच हुने कार्यसम्पादन सम्झौताको नाटक बन्द गर्नुपर्छ ।
- ढ) राजस्वमा हालैको घट्टो प्रवृत्तिलाई उल्टाउन र विकास कार्यक्रमहरूमा पर्ने प्रतिकूल प्रभावहरूलाई रोक्न राजस्व प्रणालीमा ठूलो पूर्णसंरचना आवश्यक छ । विकासशील मुलुकमा स्तरोन्नति पछि पर्न सक्ने सम्भावित प्रतिकूल प्रभावको क्षतिपूर्ति गर्न पनि यस्तो आवश्यकता भन बढेको छ । आन्तरिक राजस्वको आधार विस्तार गरी अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारमा राजस्वको अत्यधिक निर्भरता घटाउने तिर प्राथमिकता दिनुपर्छ । त्यसका लागि कर नलाग्ने व्यवसाय र अन्य आम्दानीको पहिचान गरी प्रत्यक्ष करको आधारमा उल्लेख्य वृद्धि गर्नुपर्छ । अर्थतन्त्रलाई औपचारिक बनाउने सवाललाई पनि साथै अगाडि बढाउनु पर्छ । त्यसो गर्दा समानान्तर अर्थतन्त्रलाई रोक्न इमान्दारीका साथ ठोस प्रयास हुनुपर्छ । कर नियममा परिवर्तन गर्ने, सहूलियत दिने जस्ता बहानामा मौलाएको नीतिगत भ्रष्टाचारलाई रोक्नु पर्दछ । त्यसैगरी, हुने र नहुने वर्ग विचको बढ्दो खाडललाई सम्बोधन गर्न कर प्रणालीलाई उच्च प्रगतिशील बनाउनुपर्छ । यसका लागि अत्यधिक प्रतिगामी मूल्य अभिवृद्धि कर (भ्याट) को उच्च दरबाट गरिबलाई जोगाउनुका साथै आयकरलाई थप प्रगतिशील बनाउनुपर्छ । अब उच्च प्रगतिशील सम्पत्ति कर लागू गर्ने समय आएको छ । सार्वजनिक क्षेत्रको सम्पत्ति व्यवस्थापन प्रणालीमा उल्लेख्य सुधार गरी सार्वजनिक क्षेत्रको स्रोतको दिगो उपयोग गर्न र सरकारका लागि उल्लेख्य रूपमा स्रोत सिर्जना गर्न सघाउ पुऱ्याउनु आवश्यक छ ।
- ण) दिग्भ्रमित सन्तुलन नियमहरूमा टेकेर नव-उदारवाद मा आधारित चक्रीय वित्तीय सन्तुलन प्रणालीलाई प्रतिचक्रीय वित्तीय नियमहरूले प्रतिस्थापन गर्नुपर्छ । यसलाई समग्र वित्तीय र बजेट व्यवस्थापनको एक भागको रूपमा लिनुपर्छ । यसले हामीलाई स्रोत विनियोजन क्षमता र सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापन प्रणालीमा बढ्दो संरचनात्मक समस्याहरू बारे विचार गर्न बाध्य पार्छ । आर्थिक नीतिहरूले निजी क्षेत्रका लागि नेपालमा तुलनात्मक लाभ भएका र भविष्यमा उच्च सम्भावना

भएका क्षेत्रमा लगानी गर्न थप अनुकूल वातावरण सिर्जना गर्नुपर्छ । यस प्रक्रियामा साना तथा मझौला उद्यमहरूलाई प्राथमिकता दिनुपर्छ । बैंकिङ क्षेत्रको वित्तीय नीतिमा ठूला परिवर्तन गरी बैंकको निक्षेप मुख्य रूपमा उत्पादनशील क्षेत्रमा जाने गरी पूर्णसंरचना गर्नुपर्छ । स्रोतको अभावको समस्या समाधान गर्न आर्थिक नीतिहरूले प्राथमिकताका क्षेत्रहरूमा गैरआवासीय नेपाली (NRN) सहित अन्य विदेशी लगानीकर्ताबाट FDI आकर्षित गर्न थप ध्यान दिनु पर्छ । यसले सहयतामा रहेको निर्भरता कम गर्न मद्दत गर्नेछ ।

- त) हालैका वर्षहरूमा नेपालमा ऋण संकटको जोखिम बढ्दै गएको छ । तसर्थ, नेपालले दीर्घकालीन रूपमा ऋणको निर्भरता घटाउने रणनीति बनाउनुका साथै नेपाल जस्ता न्यून आय भएका देशहरूको ऋण मुक्तिको लागि तत्काल दवाव दिनका लागि पनि समन्वय गर्नुपर्छ । त्यसैगरी, नेपाल जस्ता न्यून आय भएका देशहरूमा मात्रै सुविधा सहित स्पेशल ड्रविङ राइट Special Drawing Rights (SDR) विस्तारका लागि दवाव दिनु आवश्यक छ ।
- थ) जलवायु परिवर्तनमा आधारित 'हानि नोक्सानी' तथ्याङ्क , आयोजना तथा कार्यक्रम अनुसारको विस्तृत जानकारी आदि सहज रूपमा उपलब्ध हुन सक्ने गरी बलियो तथ्याङ्क प्रणालीको विकास आवश्यक छ, जसले जलवायु न्यायमा आधारित योजना र बजेटलाई थप सुदृढ बनाउन सहयोग गर्न सकोस् । यस्तो डाटाबेसमा विदेशी सहायता प्राप्त परियोजनाको विस्तृत जानकारी राख्ने परिपाटी सुदृढ गर्दा यसबाट नियमित प्रगति तथ्याङ्क गर्न र विदेशी सहायता प्राप्त आयोजनाहरूको कार्य सम्पादनमा सुधार गर्न उत्तिकै सहयोगी हुनेछ ।
- द) आम रूपमा पारदर्शिता र जवाफदेहिता अभिवृद्धि गर्न, भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न, राज्य र बजार कब्जा अभ्यासका डर लाग्दा प्रवृत्तिहरूलाई नियन्त्रण गर्न, आसेपासे (क्रोनी) पुँजीवादलाई नियन्त्रण गर्न, विधिको शासनलाई सुदृढ गर्न, राज्यको डेलिभर नगर्ने प्रणाली अन्त्य गरी छिटो, सुलभ र प्रभावकारी बनाउन तीनै तहको शासन प्रणालीमा व्यापक रूपान्तरण आवश्यक छ । साहसिक रूपान्तरण बिना सहायता सम्बन्धी वा अन्य क्षेत्रमा गरिने जुनसुकै पहलहरू पनि त्यो शून्य योग खेल जस्तै हुनेछन् भन्ने नेपाल लगायत विश्वव्यापी अनुभवले पुष्टि गरेको छ । तीनै तहका सरकारको संस्थागत र प्राविधिक क्षमता अभिवृद्धि यस्तो शासन रूपान्तरणको अभिन्न अंग हुनुपर्छ भन्ने समेत स्पष्ट छ ।
- ध) अभिन्न अंगको रूपमा पारदर्शी, संवेदनशील र जवाफदेही प्रणालीको प्रभावकारिताका लागि संसदीय समितिहरू लगायत अन्य सवैधानिक संस्थाहरूको भूमिका सुदृढ गर्न अनिवार्य छ । सो कर्ममा नागरिक समाज संस्थाहरू लगायत गैर-सरकारी संस्थाहरूको भूमिकालाई सशक्त बनाउनुपर्ने त्यत्तिकै खाँचो छ ।

Glimpses from the Launch Program of “Study on Assessment of Foreign Aid Effectiveness: Sources Uses and Development”

Date: 22nd December, 2023

COUNTRY OFFICE

 Apsara Marga, Lazimpat
Ward No. 3, Kathmandu, Nepal

 P.O. Box. 6257

 Tel.: +977(0)1 400 2177

 Email: mail.nepal@actionaid.org

 Web: <https://nepal.actionaid.org>

